

О. Д. Лазор,
к. с.-г. н., доц.,
професор кафедри державного управління
та місцевого самоврядування ЛРІДУ НАДУ

ІНСТИТУТ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОСНОВИ ПУБЛІЧНОЇ САМОВРЯДНОЇ ВЛАДИ: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Проаналізовано літературні джерела та комунікативні заходи щодо інституту територіальної основи публічної самоврядної влади. Виявлено та систематизовано напрями досліджень, а також з'ясовано їх відсутність щодо кожного з територіальних рівнів.

Ключові слова: регіон, область, район, місто, село, інститут територіальної основи.

Дослідження джерельної бази щодо визначеного предмету дослідження – справа клопітка та необхідна з метою виявлення напрямів досліджень, їх подальшого узагальнення та систематизації, і не лише тих, які розроблені та актуальні, але й “білих плям”. Усвідомлюючи накопичений на сьогодні значний за обсягом та змістом невитребуваний масив наукової та навчально-методичної, довідкової джерельної бази, автор спробувала все ж таки узагальнити вітчизняні та, частково, зарубіжні наукові розвідки, в яких досліджено інститут територіальної основи публічної самоврядної влади, але водночас, з огляду на стрімкий розвиток інформації та все, що з нею пов'язано, не претендуючи на вичерпність висвітлення усіх аспектів проблематики дослідження.

Зважаючи на останні дослідження та публікації, виявляємо лише окремі акцентуації щодо того чи іншого територіального рівня, певного виду адміністративно-територіальної одиниці.

Щодо предмету дослідження, означеного у назві публікації, розгляду територіальної основи функціонування публічної самоврядної влади як інституту на сьогодні розкрито не достатньо. Для цього необхідно вирішити певні завдання, а саме: дослідити наявні публікації та проведені заходи, їх

сутність та дати оцінку, а також виявити нові та необхідні напрями досліджень, напрацювати висновки.

Питання правового регулювання, раціоналізації територіального устрою акцентувались у сучасному періоді державотворення, починаючи ще від здобуття Україною незалежності. Підтвердженням цьому є матеріали проведеної в Києві конференції, присвяченої актуальним проблемам управління територіями (1993 р.), а також окремі публікації вітчизняних науковців, які присвятили свої наукові здобутки питанням територіальної основи організації влади в Україні, зокрема С. Болдирєв, М. Корнієнко, В. Кравченко, О. Конотопцев, М. Орзіх, М. Паламарчук та О. Паламарчук, В. Онищенко, М. О. Пухтинський, П. Ткачук та ін. Проте необхідно зауважити, що в наукових публікаціях поняття “територіальне управління”, “територіальні утворення”, “територіальна організація суспільства” та “територіальне самоврядування” вживаються здебільшого російськими та польськими авторами. Натомість у працях вітчизняних дослідників рівень цієї територіальної основи конкретизується з дотичністю до географічної одиниці: регіон (область), район, місто, район у місті, село та селище, розглядаючи їх як адміністративно-територіальні одиниці.

Певну цінність щодо інституту територіальної основи становлять розвідки *теоретико-методологічних основ його розвитку*, зокрема щодо сутності поняття “територія”, відмінності його від інших споріднених та синонімічних. Наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. вийшли у світ значимі монографічні праці російських авторів, в яких досліджено не лише окремі теоретико-методологічні аспекти територіального розвитку, але й практичні щодо поширення досвіду комплексного дослідження його проблем, оцінки російської системи державного регулювання територіальним розвитком і обґрунтовано шляхи її реформування. До таких праць належать монографії А. Лабудіна, В. Лаженцева, В. Лексіна та А. Швецова, В. Павленка, дисертаційне дослідження В. І. Михайлова, а також колективне навчально-методичне видання, авторами якого є Є. Картаєв, Н. Родін та О. Яковлев.

Зокрема, специфічний підхід до проблеми засвідчують В. Лексін та А. Швецов, виносячи у назву монографії термін “регіони”, але в підназві – вживають словосполучення “територіальний розвиток”, а не регіональний. За їх визначенням, територія – певна частина соціального, природного, економічного, інфраструктурного, культурно-історичного і власне просторового потенціалів держави, яка перебуває в юрисдикції субнаціональних або місцевих (муніципальних) органів влади [7, с. 25]. У цьому твердженні поєднуються природні та штучні ознаки, вказуючи відповідно на керованість цією територією та можливість синонімічного використання разом із поняттям “територіальне утворення”.

Інші автори, А. Маршалова та А. Новоселов [8, с. 14], у контексті дослідження територіальної основи, поняття “територія” та “регіон” співвідносять як ціле і частина, а відтак “територіальне управління” необхідно застосовувати у ситуаціях, коли йдеться про просторове розміщення продуктивних сил і територіальні пропорції соціально-економічного розвитку всієї країни. Проте, за твердженням вітчизняного науковця В. Керецмана [3, с. 64] “і на практиці, і в законодавстві вживається термін “територія” у значеннях, відмінних від території держави”. Дискусійним є співвідношення понять “територія” та “регіон” як неподільне і частина, оскільки можна говорити і про ситуацію навпаки: коли в межах регіону та й менших одиниць, наприклад міста, виокремлюють депресивні території, проблемні (пов’язані із вирішення певної проблеми), вільні економічні зони. Тому мабуть вірним буде використання поняття “територія” з термінами інших адміністративно-територіальних одиниць як синонімічних, як ціле та часткове і, навпаки, – залежно від співвідношення масштабу визначених адміністративно-територіальних одиниць та рівня території про які йдеться за кожної нагоди.

Серед вітчизняних дослідників необхідно відзначити перші у цій сфері монографічні дослідження В. Коломийчука “Соціально-економічний розвиток адміністративного регіону: теорія, методологія, практика” (1998 р.),

В. Антонова та Л. Зайцевої “Методика комплексної оцінки соціально-економічного розвитку області та її адміністративно-територіальних одиниць (на прикладі Дніпропетровської області)” (2004 р.), В. Керецмана “Державне регулювання регіонального розвитку: теоретичні аспекти” (2002 р.), О. Коротич “Державне управління регіональним розвитком України” та В. Мамонової “Методологія управління територіальним розвитком” (2006 р.) тощо. Теоретико-методологічні питання сутності адміністративно-територіального та муніципально-територіального устрою порушені С. Саханенком; кластерні моделі розвитку регіону, запропоновані сучасними дослідниками Г. Копець та Ю. Дробенко; інноваційні підходи до розвитку регіонів напрацьовані вітчизняними науковцями у дисертаційних дослідженнях, монографічних розвідках та навчальних посібниках – значно збагачують теоретико-методологічне підґрунтя інституту територіальної основи. Зокрема, О. Коротич [5, с. 23, 24] зазначає, що “більшість дослідників регіонального розвитку спрощують розуміння цього процесу, звертаючи увагу на прогресивну складову”, водночас як поза нею залишається “можливість розвитку у бік регресу, що виводить із сфери дослідження важливу частину притаманних йому суперечностей”.

Проблема підвищення інвестиційної привабливості територій, що визначає перспективу їх соціально-економічного розвитку, ролі органів місцевого самоврядування у формуванні позитивного інвестиційного іміджу території – актуалізується у працях вітчизняних науковців досить недавно, хоча перші зарубіжні дослідження у цьому напрямі, здійснені працівниками Гарвардської школи бізнесу, датуються 1969 р. Аналізуючи теорії регіонального розвитку, З. Варналій та А. Павлюк акцентують на формуванні нової парадигми “регіонального саморозвитку на базі врахування інтересів регіонів і покладання відповідальності за розвиток регіонів на місцеві влади” [11, с. 33]. За твердженням Р. Ларіної та Н. Зубченко [6, с. 142], “лише деякі науковці розглядають можливості застосування маркетингу в розвитку територій, немає достатнього теоретичного осмислення та практичного

відображення цієї проблеми у фаховій літературі”, визначаючи як перспективні напрями розроблення методичних рекомендацій щодо виконання функцій маркетингу органами місцевого самоврядування, організаційної побудови маркетингових служб. У цій частині автори вводять термін “територіальний маркетинг”, трактуючи систему заходів щодо залучення на територію інвестицій як розповсюдження маркетингової інформації про територію. Визначення пріоритетів розвитку територій, використовуючи маркетингові технології та інструменти, і тенденції розвитку інвестиційних процесів на рівні міста досліджували: В. Бабаєв, С. Беспалов, В. Вакуленко, К. Вітковський, А. Завербний О. Іванілов, О. Карий, О. Кузьмін, А. Перетятко, А. І. Святченко, О. Сирцов, О. Соболева, О. Травянка, О. Чебан, Н. Чухрай, Ю. Шаров, В. Ярошук і на рівні регіону – А. Вдовічен, М. Колісник, А. Мерзляк, Є. Михайлов, Г. Михайлова, Е. Топалова, І. Школа. Проблеми фінансування інвестиційних програм органів місцевого самоврядування в Україні вивчали І. Абрамова, С. Єрмакович, Г. Копець, О. Крайник, Є. Черненко; управління інвестиційними процесами, запровадження територіального маркетингу – О. Канюка, І. Дроб’язко, Т. Цихан, О. Шаповалов; зарубіжний досвід, зокрема на прикладі міст Польщі – В. Джемановіч, Я. Курис, Я. Польські та П. Свяневіч. Аналіз означених напрямів та аспектів, вказує також на відсутність досліджень щодо залучення інвестицій на рівні районів та сільських територій.

Як окремі праці заслуговують на увагу навчальні видання, зокрема, посібник з інвестиційного менеджменту в муніципалітетах Є. Матвіїшина та М. Артеменка (2003 р.), фундаментальне наукове дослідження А. Мерзляк (2002 р.) щодо державного управління іноземними інвестиціями на регіональному рівні. Науково-прикладним аспектам маркетингу конкретної адміністративно-територіальної одиниці, способам залучення органами місцевого самоврядування іноземних інвесторів до проектів інфраструктури присвятили своє видання зарубіжні автори Р. Вон та М. Глассер “Маркетинг

вашої адміністративно-територіальної одиниці: яким чином органи місцевого самоврядування можуть залучити іноземних інвесторів до проектів інфраструктури” (1994 р.).

Теоретико-методологічні напрацювання науковців щодо науково-правової сутності поняття “регіон” як території (О. Васильєва, В. Керецман, Р. Хоменець), особливостей його визначення (Н. Мирна, О. Радченко, В. Ребкало, О. Валєвський), трансформації поняття “регіон” з акцентуацією від економічного поняття (Л. Качаровська, В. Копитко, О. Крайник, А. Новерсальок, Г. Одинцова.) до управлінського (Т. Безверхнюк, П. Білик, С. Вдовенко, О. Коротич, Г. Одинцова, Т. Уманець) та політичного (С. Барзілов та А. Чернишов, 1997 р.; О. Валєвський, 2002 р.; Ю. Вовк, 2004 р., Є. Кісельов, 2000 р., М. Корнієнко, 1996 р.), уведення споріднених дефініцій та категорій: “єврорегіон”, “регіоналізація”, “регіоналізм”, “регіонодецентралізація”, “регіональна автономія”, “регіональна політика”, “регіональна самоідентифікація”, “регіональне самоврядування”, “регіональне управління”, “регіональний розвиток”, “регіональний рух” – не лише урізноманітнюють, але й суттєво збагачують власні дефініції та категорії регіоналістики з позицій вітчизняної наукової школи і розвивають її як міждисциплінарну науку, уможлиблюють виникнення нових напрямів в межах інституту територіальної основи, вказують на подальші необхідні дії органів влади щодо управління цими територіями.

Одним із нових напрямів дослідження джерельного потенціалу інституту територіальної основи є вивчення окремих регіонів України. Фундаментальним вивчення регіонів України в їх порівняльному аспекті можна вважати монографію В. Симоненка (1997 р.). За результатами проведеного дослідження з’ясована добірка публікацій двох спрямувань, першого – предметом якого є пошук шляхів стратегічного розвитку, здебільшого соціально-економічної сфери окремих регіонів, а другого – дослідження еволюції місцевого самоврядування конкретного регіону.

Проведене нами дослідження дозволяє стверджувати, що проблематика АР Крим (О. Копиленко, М. Корнієнко, Ю. Куц) та специфічних територій, зокрема відсталих та депресивних регіонів (О. Братута, В. Говоруха, А. Дегтяр, В. Мамонова [2]), спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку в Україні (М. Баймуратов, В. Загородній, Ю. Крилов, В. Пила, Ю. Сергєєв, О. Чмир), удосконалення механізмів управління та їх розвитку, аж ніяк не применшуючи сутність наукових напрацювань зазначених авторів – практично залишилася поза увагою науковців. Тому в цьому аспекті важливими є матеріали науково-практичної конференції “Вільна економічна зона – як форма регіонального розвитку” (1994 р.) та окремі навчальні видання щодо особливостей утворення та розвитку означених територій.

Чимало публікацій вітчизняних науковців присвячена питанню територіальної основи з позицій адміністративно-територіального поділу та устрою в Україні, зокрема його еволюції, проблемам та перспективам його трансформації, проблемам конституційно-правового забезпечення розвитку регіонів, запровадженню стратегічного планування щодо ефективного використання території України та соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Слушними у цьому контексті є представлені для обговорення пропозиції, запропоновані О. Невелєвим (2002 р.) щодо впорядкування адміністративно-територіального устрою та вдосконалення системи управління з метою зміцнення місцевого самоврядування в Україні. Значно збільшилась кількість наукових праць та урізноманітнилась проблематика дослідження у зв'язку з неодноразовими спробами органів державної влади ініціювати адміністративно-територіальну реформу, обговореннями законопроектів у цій сфері, зокрема проекту закону “Про територіальний устрій” (2005 р.), вбачаючи саме адміністративно-територіальну реформу як визначальний чинник ефективної організації регіональної та місцевої влади. У цьому аспекті заслуговує уваги підготовлене інформаційне видання О. Врублевського та В. Артеменка

“Територіальна реформа: від моделювання до реалізації” (2006 р.). В умовах розбудови української державності, реформування територіальної основи оприлюднено новий інституціональний підхід, який ще не набув закріплення в нормативно-правових актах та який уперше використали у своїх працях сучасні дослідники В. Торкатюк, С. Дворкін та О. Черкасов.

Ще однією особливістю нових наукових публікацій (2005 р. – 2008 р.), присвячених питанню оптимізації територіальної основи регіонального рівня в Україні, є аналіз їх з огляду європейських стандартів регіональної демократії, які досліджували: С. Архієреєв, В. Бабаєв, О. Біба, В. Гнилорибов, Л. Гогіна, С. Гриневецький, О. Д. Лазор, О. Я. Лазор, О. Лялюк, Е. Топалова, П. Шаповал. Оригінальним та своєчасним у цьому контексті є монографічне дослідження Т. Безверхнюк, С. Саханенка, Е. Топалової “Європейські стандарти врядування на регіональному рівні”, видане в ОРІДУ НАДУ (2008 р.) та інші видання за цією тематикою. Зазначимо, що євроінтеграційні процеси та посилення тенденцій глобалізації потребують адаптації системою територіальної організації влади в Україні сталих європейських традицій демократичного врядування, зміцнення ролі самоврядних структур, вирішення проблемних питань не лише демократичної децентралізації влади, але й адміністративної, удосконалення взаємовідносин інституцій місцевого управління, перерозподілу владних повноважень усіх гілок влади.

У цьому ж руслі, а саме: в аспекті адміністративно-територіального реформування, процесів регіоналізації, безперечно, важливим є вивчення досвіду країн близького та дальнього зарубіжжя, можливості його використання в Україні, вирішення пов’язаних з цим проблем регіоналістики, – питання, які обрали об’єктами сучасних наукових досліджень (2006 р. – 2009 р.) вітчизняні та зарубіжні дослідники: В. Фатєєв (Білорусь), А. Гукалюк, Ж. Марку, С. Максименко, Н. Мирна, І. Михасюк, В. П. Новик, В. Ярощук (країни ЄС); Т. Васильєва, Б. Кравченко, О. Д. Лазор, О. Я. Лазор, І. Шелепницька (Італія); В. Керецман, В. Лемак, П. Петрище (Словаччина);

К. Лацина, В. Лемак, В. Чужиков (Чехія); М. Азнар, С. Білосорочка, І. Бутко, В. Карпенко, М. Коваль, М. Колісник О. Конотопцев, В. Малиновський, А. Одінцова, Б. Савченко, С. Татусяк, А. Ткачук (Франція); В. Дольницький, Л. Комзюк, Й. Кораль, Л. Колярская-Бобиньская, О. Крайник, Н. Лісничка, В. Малиновський, А. Олехно, Т. Фліс (Польща). Проведення адміністративно-територіальної реформи у кожній державі вимагає виваженості, врахування всіх її наслідків, вивчення зарубіжного досвіду, зокрема щодо питань методології її проведення, форми, часу тощо. Для адаптації європейських стандартів має не лише практичний досвід розвитку регіонів зарубіжних держав, але й теоретичне підґрунтя, найповніший матеріал для якого дають дослідження трансформації інституту управління територіями, зокрема на прикладі окремих країн, регіонів, міст, що робить особливо вагомим проведене дослідження.

Проблематика інституту територіальної основи зарубіжних держав, зокрема держав-членів Європейського Союзу, та шляхів її оптимізації відображена у спеціальних українсько-європейських виданнях з міжнародного та порівняльного права, матеріалах міжнародних науково-практичних конференцій, а також фрагментарно у підручниках з конституційного та адміністративного права зарубіжних країн.

Зважаючи на різні підходи до поняття “регіон” та його співвідношення із територіальною основою, у контексті означеного напрямку досліджень зазначимо, що, на думку автора, територіальна основа публічної самоврядної влади – територія (межі якої обов’язково співпадають з адміністративними) юрисдикції органів публічної самоврядної влади, де регіональний – найвищий за ієрархією рівень її представництва в особі органів регіонального самоврядування.

Тривала дискусія щодо іншого рівня територіальної основи місцевого самоврядування та функціонування влади – району, мабуть, передалася у спадщину разом із поділом території України на райони і за активністю серед реформаторів стосовно того “бути” чи “не бути” районам в адміністративно-

територіальному устрою держави є полярною рівню дослідження цієї адміністративно-територіальної одиниці науковцями. Тому вочевидь легше сприйняти це поняття, порівнюючи його з іншими: “регіон”, “економічний район”, “адміністративний район”, “сільськогосподарський район”, “великий економічний район”, аніж дебатувати щодо його необхідності як ієрархічного рівня адміністративно-територіального устрою. Одні дослідники: Ю. Гладкий та А. Чистобаєв [1, с. 30–31] вказують на відмінності в поняттях “регіон” та “район”, інші [8, с. 14] – вказують на дуалізм у співвідношенні цих понять, з огляду їх розширеного трактування як синонімів та вузького – кожний із цих термінів має своє конкретне використання і призначення. Ще інші дослідники [4; 12] ототожнюють поняття “регіон” та “великий економічний район” або ж вважають відмінності між ними не суттєвими.

Щодо сутності визначення “економічного району”, яке є найбільш вивченим науковцями із зазначенням певних розбіжностей, спільним є те, що за основу беруться три ознаки: територія, спеціалізація та наявність економічних зв’язків [3, с. 65]. Хоча остання ознака, на думку М. Долішнього [10, с. 25], на сьогодні може і не бути настільки актуальною, оскільки внутрішні економічні зв’язки можуть бути значно поверховішими, аніж зовнішні, підтверджуючи наявність екзистенціальної властивості систем.

Аналіз стану наукової розробки засвідчив практичну відсутність проведення досліджень на цьому рівні територіальної основи, за винятком окремих ґрунтовних праць щодо вивчення районів Хмельниччини в історичному (В. Горбатюк, П. Дорош, В. Нестеренко, І. Рибак, П. Слободянюк, Ю. Хоптяр), організаційно-правовому (А. Савков, П. Ткачук) та соціально-економічному аспектах (А. Зацарний, В. Коломийчук, М. Орлатий, А. Тубол). Тому розроблення концепції соціально-економічного розвитку сільських адміністративних районів (О. С. Белокрилова), запропоновані сучасними дослідниками методологічні підходи щодо дослідження функціонування системи місцевого самоврядування на рівні адміністративного району (І. Охоцький) та до розробки системи індикаторів

оцінки потенціалу та розвитку адміністративно-територіальних одиниць, приклади моделювання адміністративно-територіального устрою, зокрема Савранського району Одеської області Ю. Молодожена та М. Базея, безумовно, сприятимуть оптимізації структури та розвитку районів у регіонах областей України.

З метою оптимізації системи управління територіями актуалізуються проблеми децентралізації та розвитку мережі горизонтальних зв'язків між суб'єктами управління. У зв'язку з цим, об'єктом особливої уваги як вітчизняних, так і зарубіжних науковців стає організація самоврядування в містах, особливо на рівні великих, визначаючи їх як мега- та соціополіси, метрополії, “полюси тяжіння та зростання”, особливого (спеціального) статусу, центри розвитку територій та міських агломерацій, паланкові міста, доповнюючи та розвиваючи відомі на сьогодні теорії їх виникнення (кількісна, політично-адміністративна, соціальна, економічна) та розвитку (за індивідуальною волею засновника, суспільного договору, соціального захисту, ринку, природного розвитку сільських поселень та ін.).

Досліджуючи процес зародження та розвитку статусу міст в Україні, сучасні дослідники О. Бабінова, І. Грицяк, М. Грищук, В. Куйбіда, М. Куйбіда, Г. Левицька, П. Стецюк, А. Мельник, В. Сапеляк та ін. зазначають “білі плями”, що потребують ґрунтовного вивчення: історичні аспекти правового регулювання взаємовідносин між містом та вищими органами державної влади, специфіка правового статусу міста та міського населення в різні історичні періоди – виокремлюють різну їх кількість.

Окремим напрямом у зібраній джерельній базі можна виокремити дослідження *конкретних міст*, значна частина результатів цих студій представлена в авторських монографіях. Така практика вивчення властива не лише для вітчизняних міст у різні періоди їх розвитку, але й для зарубіжних. Зазвичай найбільша кількість таких публікацій стосується столиці м. Київ та відповідної територіальної громади (Б. Андресюк, О. Берданова, А. Білоус, Р. Делімарський, С. Климовський, В. Комов, М. Котляр, О. Невелєв,

М. Пухтинський, О. Самойленко, В. Тищенко-Тишковець, В. Толкованов, П. Толочко, О. Чунаєв, В. Щербина та ін.). В окремих публікаціях Київ визначається як столичний регіон, що об'єктивізується із певними особливостями його статусу, вагомість та зростання ролі якого засвідчується також у проведених спеціальних конференціях та інших заходах. Значно менша кількість публікацій об'єктами яких є інші регіональні центри.

У зв'язку з процесами реформування самоврядування у великих містах актуалізується проблема ефективного здійснення управлінських процесів. У цьому пласті досліджень вартими уваги є наукові доробки, у яких розглянуто підвищення ефективності *управління великими містами* на наукових засадах (Б. Адамов, В. Бабаєв, Н. Гринчук), теоретичні та практичні проблеми розвитку (К. Куць, О. Д. Лазор, В. Наконечний, М. Петренко, С. Трохимчук, І. Черленяк), економічні перетворення у містах (Н. Гринчук, Ю. Дехтяренко, О. Драпіковський, І. Іванова), політичне управління містом (С. Саханенко), євроінтеграційний вибір України (Т. Павленко, І. Черленяк) та інші аспекти.

Інноваційними та актуальними напрямками в управлінській діяльності органів міського самоврядування є регулювання розвитку великих міст (В. Куйбіда, А. Кривицький, С. ЛШульц, Л. Шевчук, С. Шульц), менеджмент прикордонними (П. Гудзь, М. Гудзь, Я. Курис, А. Міщук, О. Топчієв) та приміськими територіями (В. Кампо, В. Куйбіда, І. Нагорна), стратегічне планування (В. Вакуленко, М. Габрель, П. Мавко, Т. Мазур, А. Осітнянко, Б. Посацький, Ю. Шаров), визначення депресивних територій, їх оцінка та розвиток (Я. Шевчук).

За ініціативи різних суб'єктів у процесі проведення науково-практичних конференцій та інших комунікативних заходів: круглих столів, професійних майстерень, низки семінарів щодо підвищення ефективності управління містами, народилося чимало багатопланових ідей – “Український муніципальний веб-сайт”, “Соціокультурні лабораторії”, “Банк перспективних ідей та проєктів”, “Система молодіжного самоврядування” та інші почини, що сприяють вирішенню певних проблем, обміну досвідом,

запозиченню кращих муніципальних практик та для реалізації яких об'єдналися фахівці: теоретики та практики.

Із зарубіжних видань змістовними з аналізованої проблематики є російські збірники наукових праць щодо соціально-економічних проблем розвитку та управління великими містами, територіальними спільнотами, де актуалізуються питання містобудування та розробки містобудівельного кодексу, розселення, територіального та ландшафтного планування, атомних об'єктів, готельного господарства, ринку нерухомості на прикладі Росії, США, Німеччини.

Упродовж останніх років збільшилась кількість наукових, інформаційно-методичних публікацій щодо інших міст, які репрезентують кращий досвід муніципального управління: Бердянська, Ірпеня, Комсомольська; визначних міст, пов'язаних із відображенням певних історичних подій, що там відбувались; проблем і перспектив курортних міст та прилеглих до них територій.

Необхідно зауважити, що наукових розробок щодо середніх міст немає (за винятком О. Бобровської), стосовно малих та монофункціональних міст або тих, які пов'язані з вирішенням певної проблеми – недостатньо. Тому у цій частині важливими є виокремлення відповідних рубрик у журналі “Управління сучасним містом”. Відтак видання, яке випустило у світ УАДУ (2001 р.), можна навести також як позитивний приклад комплексного дослідження розвитку малих міст Івано-Франківської області, де охарактеризовано досвід, проблеми та перспективи цих населених пунктів у регіональному вимірі. Майже зовсім не розробленою є також проблематика монофункціональних міст, відтак привабливим у цьому плані є ґрунтовне колективне дослідження, автори якого: О. Лебединська, О. Васильєва, О. Єгоров, І. Жабінець, В. Ханін (2002 р.) – визначили можливі шляхи регулювання розвитку монофункціональних шахтарських міст. Частково вирішенню проблем малих міст, пошуків нових шляхів їх розвитку сприяють проведені науково-практичні конференції.

З метою запозичення кращих практик муніципального управління, запровадження інноваційних технологій дослідниками вивчається досвід *зарубіжних міст*, зокрема розробка програми залучення громадян до місцевого врядування на прикладі американського міста Бірмінгем штату Алабама (С. Колсон), програми розвитку міста Ковентрі (М. Рашід), опрацювання актів локальної нормотворчості громади швейцарського міста Кеніц (З. Мазяк, Р. Макітра), співпраця з неурядовими організаціями Вроцлава (С. Пехота), дослідження еволюції устрою міста Любліна після 1990 р. (С. Міхаловські), самоврядування в містах Америки (В. П. Герич), реалізація політики Стокгольмського муніципалітету щодо засобів масової інформації. Результатом співпраці українських і польських громадських організацій та органів влади є певний доробок дослідників у формі більш комплексного вивчення місцевого самоврядування в Республіці Польща, що відобразилось у монографічних виданнях, зібраннях документів і матеріалів, аналітичних звітах, матеріалах спільних українсько-польських конференцій, а також у наукових публікаціях щодо організації територіального самоврядування в Польщі (А. Бентковські, В. Вітковський, А. Врубель, В. Малиновський, Г. Франашек), формування та функціонування влади на прикладі великих та воєводських міст (А. Міщук, В. Монін, Х. Поніковські, К. Цейпа-Знаміровські, М. Сідор), повітових міст (П. Свянєвіч, М. В. Сенкевіч, В. Джемановіч, М. Рабчевска), взаємодії влади та громадських організацій (Б. Вейцман, Б. Маслич). Певну цінність для подальшого розвитку компаративістики становлять започаткована автором у співавторстві з іншими авторами серія монографічних та інших наукових праць щодо функціонування публічної самоврядної влади на прикладі міст Білорусі, Німеччини, Італії, Польщі та Франції.

Актуальною науково-теоретичною проблемою є дослідження сільських територій та пов'язане із цим напрацювання засад політики їх відтворення. Аналіз джерельної бази щодо сільських територій України, зокрема в аспекті їх розвитку, засвідчив, що ці питання актуалізували у своїх роботах:

Р. Губань, М. Лахижа, Ю. Лупенко, О. Могильний, О. Павлов (рівні й типи сільських територій, структура та функціональне призначення), М. Орлатий (соціально-культурна інфраструктура), планування розвитку сільських територій – В. Нелеп та М. Фурсенко.

У контексті напрямів політики сільського розвитку актуальним є дослідження, проведене науковцями НАДУ щодо розвитку галузей соціально-культурного та соціально-побутового призначення у сільській місцевості, на питаннях правового забезпечення соціального розвитку сільських населених пунктів наголошував Г. Смолин. Вагомим науковим доробком авторського колективу (М. Ксенофонов, О. Могильний, М. Орлатий та С. Татусяк) є узагальнення вивчення зарубіжного досвіду щодо управління розвитком сільських територій на прикладі Польщі.

На жаль, серед значної кількості комунікативних заходів, зокрема науково-практичних конференцій, не зафіксовано жодної, присвяченої саме розвитку сільських територій, соціальній інфраструктурі села та іншим питанням сільських поселень, за винятком проведеної Всеукраїнської наради з питань соціально-економічного розвитку сільських населених пунктів (19 травня 2009 р., м. Київ).

Окреслена тематика дисертаційних досліджень практично обійдена увагою українськими науковцями, винятком у цій сфері є лише О. Павлов [9], натомість декілька російських дослідників обрали предметом наукових студій місцеве самоврядування у сільських поселеннях, організаційно-економічні методи його вдосконалення, зокрема О. Алексєєв, А. Бегунов, В. Мархінін та ін. Це може бути прикладом для здійснення відповідних розробок в Україні.

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо:

– у науковій літературі зустрічаються різні підходи щодо дослідження інституту територіальної основи: у широкому змісті від вивчення управління територією держави загалом до її окремих адміністративно-територіальних одиниць: регіону, області, району, міста, селища та села у вузькому

розумінні, проте за змістом – зводиться здебільшого до пошуку ефективних та оптимальних управлінських технологій, а також відповідних їм теоретичних моделей і практичних заходів щодо реалізації останніх;

– серед пріоритетних напрямів наукових досліджень територіальної основи публічної самоврядної влади можна виокремити: вивчення теоретико-методологічних основ розвитку території, історичний аспект щодо організації управління на відповідних територіях, розвідки стосовно окремих регіонів та міст України, зарубіжний досвід територіального управління, механізми взаємодії суб'єктів різних територіальних рівнів;

– з усіх територіальних рівнів найменш досліджений – районний, дещо краще – територіальна основа сільських поселень;

– проблематика АР Крим та специфічних територій, зокрема відсталих та депресивних регіонів, спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку в Україні, середніх за величиною міст, удосконалення механізмів управління та їх розвитку – практично залишилася поза увагою науковців;

– серед напрямів проведених комунікативних заходів переважає регіональний рівень, а саме питання політики та розвитку територій, значно менша кількість заходів присвячена міській проблематиці та практично відсутня проблематика управління сільськими територіями та територіями спеціального статусу.

Список використаних джерел

1. *Гладкий Ю. Н.* Основы региональной политики : учеб. / Ю. Н. Гладкий, А. И. Чистобаев. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 1998. – 659 с.
2. Депресивні території: шляхи виходу із кризи : метод. рек. / авт. кол. : В. В. Говоруха, А. О. Дегтяр, В. В. Мамонова та ін. – К. : НАДУ, 2008. – 56 с.
3. *Керецман В. Ю.* Державне регулювання регіонального розвитку: теоретичні аспекти : моногр. / В. Ю. Керецман. – К. : УАДУ, 2002. – 188 с.
4. *Кожурин Ф. Д.* Совершенствование регионального управления / Ф. Д. Кожурин. – М. : Знание, 1990. – 64 с.
5. *Коротич О. Б.* Теоретико-методологічні засади державного управління регіональним розвитком України : дис. дослід. / О. Б. Коротич. – Х. : ХарПІ НАДУ, 2009. – 482 с.
6. *Ларіна Р. Р.* Шляхи підвищення інвестиційної привабливості територій / Р. Р. Ларіна, Н. В. Зубченко // Менеджер. – 2006. – № 3 (37). – С. 141 – 144.

7. *Лексин В. Н.* Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития : моногр. / В. Н. Лексин, А. Н. Швецов. – М. : УРСС, 1997. – 372 с.

8. *Маршалова А. С.* Основы теории регионального воспроизводства : курс лекций / А. С. Маршалова, А. С. Новоселов ; НГАЭиУ. – М. : Экономика, 1998. – 192 с.

9. *Павлов О. І.* Теоретико-методологічні засади становлення в Україні системи управління сільськими територіями : автореф. дис. ... д. держ. упр. ; спец. : 12.00.01. / О. І. Павлов ; НАДУ. – К. : НАДУ, 2008. – 36 с.

10. Регіональна політика: методологія, методи, практика / відпов. ред. акад. НАНУ М. І. Долишній. – Львів : НАН України, Ін-т регіональних досліджень, 2001. – 700 с.

11. Регионы Украины: проблемы та пріоритети соціально-економічного розвитку : моногр. / за ред. З. С. Варналія. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.

12. *Черкашин Г. В.* Региональные проблемы социальной политики / Г. В. Черкашин. – Свердловск, 1991. – 211 с.

***Lazor O. D.* Institute of territorial basis of public self-governing power: historiography of problem.**

Literary sources and communicative measures are analyzed on the institute of territorial basis of public self-governing power. Found out and systematized directions of researches, and also their absence are found out in relation to each of territorial levels.

Key words: region, area, district, city, village, institute of territorial basis.

***Лазор О. Д.* Институт территориальной основы публичной самоуправленческой власти: историография проблемы.**

Проанализированы литературные источники и коммуникативные мероприятия относительно института территориальной основы публичной самоуправленческой власти. Раскрыты и систематизированы направления исследований, а также указано на их отсутствие относительно каждого территориального уровня.

Ключевые слова: регион, область, район, город, село, институт территориальной основы.